

Đetar Petrović Njegoš

Isidora Sekulić, srpska književnica, napisala je roman-siranu biografiju Njegoševu, koju je započela ovim uvodom:

»Drugi naslov ove knjige — Zublja Njegoševa da svetli sa Lovćena, — niti je potekao iz osećajne romantike, niti iz grobljanskog običaja: svetiljka, plamen nad grobom. Njegošev sarkofag na Lovćenu nije groblje. Groblje, to je zemlja, u zemlju spušteni zemni ostaci umrlih, i trava. Kripta na Lovćenu, to je samo kamen; kosti Vladike Rada nisu u zemlji; trava ne raste . . . Autor ovog rada, kad se prvi put ispeo na Lovćen i do kripe Vladičine, prošao je kroz jako i složeno uzbuđenje. Što je ovo? Grob nije, kapela nije, spomenik nije. Možda bi trebalo nasuti debeo sloj zemlje i posaditi travu i šiblje. Vetrovi, mećave, i munje, sve bi poharale, sažegle. Možda bi trebalo sagraditi opservatorij neki, kuću nauke. No da bi opservatorij mogao raditi, i ljudi tamo živjeti, valjalo bi zbrinuti vazdan životnih olakšica, a to bi značilo vis spustiti u niz, duhovnu samoću vezati za svakovrsna žitejskaja. Ne, ne. Njegoš je u Crnoj Gori i u Srpsstvu bio i ostao Prometej. Vatra bi trebala da plamti i svetli na Lovćenu. Oteo je od bogova vatru, i sve vatreno, taj čaroviti, ljupki, snažni, genialni Rade Tomov. Bogovi su mu se svetili kako se samo ljubomora sveti. Teško je živio, teško radio i učio, teško bolovao i umro, Njegoš. Ali je, sav vatren, iskrama mislio i pisao, iskrama govorio. Vatrom spajao materijalno i duhovno, objektivno i subjektivno. Na Lovćenu ima da bukne i da bukni zublja: vatra je simbol bogova i velikih ljudi. Jedni od drugih, zato, krađu vatru neprekidno: ljudi od prirode, priroda iz istorije čovečanstva, koje u vatri stvaranja menja prirodu, a ono samo u vatri živi i izgara. Sve što jesmo i imamo, vatra je. Vrelina vatre prži život, Eros je vatra, heroizam je vatra, rad je vatra, milovanje je vatra, poljubac je vatra, poezija je vatra — Njegoš na Lovćenu neka bude što je i bio, vatra. Neka svake noći od zalaska do izlaska sunca, u društvu sa zvezdama, plamti na Lovćenu žarulja, zublja, Njegoševa zublja.

Tako je došlo do drugoga naslova ove knjige — Zublja Njegoševa da svetli sa Lovćena.«

Tu je njenu misao ponovio i crnogorski književnik, pisac »Svadbe«, Mihajlo Lalić, izjavivši, da je u temeljima njegova obrazovanja Njegoš. Dakle, zublja svjetli i rasvjetljuje!

Njegoš je u tadašnju našu književnost ušao unijevši u nju misli, koje su dozrele u teškoj životnoj borbi; ti njegovi stihovi su bili pisani u atmosferi nenilosrdnog austroturskog obračuna i njihova jeziva historijska pozadina su zvek mača o mač i podmukla diplomatska igra, zatim teška, gorka, vjekovima nagomilavana, patrijarhalna primitivnost. I eto u toj atmosferi naći u sebi snage u cetinjskoj, manastirskoj pustoši, da postaneš rezonator francuskih prosvjetitelja, ruskih humanista, sakupljati biblioteku na tri-četiri jezika i neprestano priželjkivati blisku, a opet toliko daleku, evropsku blagost pod tihim i visinskim nebom zasićenim barutom — to je Njegoš. Biti daleko ispred službene Rusije, koja je davila Puškina i Oktjabriste, a ipak historijskom nužnošću neraskidivo biti vezan za nju, biti rantsalovski mučen između smjele uskočke akcije i činovničkog diplomatskog laviranja ruskog konzula u Dubrovniku Gagića — to je Njegoš.

»A ja što ću, ali sa kim ću;
malo rukah, malena i snaga,
jedna slamka među viorove,
sirak tužan bez nigdje nikoga?!
Moje pleme snom mrtvijem spava,
suza moja nema roditelja,
nada mnom je nebo zatvoreno,
ne prima ni plača ni molitve;
u ad mi se svijet pretvorio,
a svi ljudi pakleni duhovi.«

Pa ipak Njegoševa historijska misija nije propala; ostao je iza sebe duboki trag dragocjene, naoko uzaludne borbe

»Neka bude borba neprestana!
Neka bude što biti ne može;
nek'ad proždre, pokosi satana!
Na groblju će iznići cvijeće
za daleko neko pokoljenje!

I izniklo je, iako ne u tom istom vijeku.

Nije bilo decenije poslije Njegoševe smrti a da u susjednoj Hercegovini nije bilo bitke na život i smrt, u kojoj njegovi nasljednici nijesu odigrali baš najdostojniju ulogu.

U svim Njegoševim djelima od »Lijeka jarosti turske« pa do »Šćepana Malog«, kao u nekoj darovitoj grandioznoj slici prisutna je čitava Crna Gora neuljepšana, plaha, primitivna, smiona, siromašna, u mnoga plemena pocijapana . . . U svim njegovim djelima zvone zvona usamljenih manastira, ljudi se ubijaju međusobno, kunu i proklinju, krste se, klanjaju, »odže na munarama riču«, krv teče i to ona prava, gusta krv međusobno omraženih, strasnih ljudi, potružu se džeferdari, psuie se i grdi, mrzi se i okrutno uništava . . . U tom kaleidoskopu mučno i uporno puže i napokon, podiže se lijepa i neromantična vladčina misao i to onoga vladike, koji nikada nije mnogo volio svoju riznu i, kako je pokojni Barac govorio, pod kojim se zemlja ugibala kad je slazio u Boku i za kojim su se otkidali uzdasi i pogledi mladih Primorkinja, Talijanki i Ruskinja. Prije svega to je misao izgrađena na upornom i mučnom učenju. Jedan njegov đakon u manastiru je ostavio svoju sliku naivnog gorštaka o Njegošu, kad je zavirio jednom u vladčin kabinet: »Proviri ja kroz vrata, sjedi i čita; prođe dosta, ura i dvije, proviri ja opet, opet sjedi i čita. Naočari mu pred oči, mali oganj svijeeće, čita, čita, čita . . .«

Ta misao, kako rekoh, nastajala je, ali i zaokruživala se pod utjecajem te okrutne stvarnosti, koje se ipak Njegoš nije nikada odrekao. Dobivši na pleća pretežak teret upravljača Crne Gore, izdržao je tako, da su za nj govorili, da je to »pošten čovjek, koji sjedi na strašnom mjestu«. Mimo druge Petroviće, koji su ostajali po Rusiji i nestajali u tuđem svijetu, neki zbog straha a neki zbog nekih drugih razloga, Njegoš je ostajao i na Cetinju umro, ma da se između zuba ponekad otkidao uzdah: »Da mi je sve ovo ostaviti i pobjeći u Ameriku«. I jednom je pokušao da bježi, u Pariz. U Evropu! Kao da on nije bio Evropa između te uboge, nesretne braće Crnogoraca, a kao da je Evropa bio Meternich i ruski carevi, Sveti Sinod u Moskvi, trččanski, bokeški trgovci! Kao da nije bio on Evropa, kad je tražio od cesarskog kraljevskog generala Jelačića i od srpskih okraljenih trgovaca pomoć, da se raščisti taj balkanski, historijski splet, u kome se ne zna ni ko pije ni ko plaća i kad od te hochgeboren gospode i zakraljenih trgovaca nije dobivao odgovora! Kao da on nije bio Evropa kad je tražio porez od svojih zemljaka, da podigne škole i puteve i zbog toga umalo nije jednom bio izudaran i ubijen! Zar on nije bio Evropa kad je jednom u sjajnim odajama bečke palate sirovo crnogorski otkresao Meternichu, kad mu je ovaj predložio posjet turskom ambasadoru, da on nema nikakva posla s njime! Doduše, nije bio Evropa kad je svoju čuvenu Biljardu kitio otsječenicim glavama svojih protivnika, turskih begova, kad je slao po takvu istu glavu Smajlaginu u Gacko, ali zar su ti isti begovi činili nešto drugo i zar su svi skupa u to vrijeme nešto drugo radili?! Njegoš se razlikovao od svih ostalih samo po tome, što je njegov narod bio najprimitivniji, a on »knez među barbarima i barbarin među knezovima« — kako se jednom sam originalno izrazio.